

on-line >>> www.alnari.rs
mail to >>> office@alnari.rs

Naziv originala:
Ruta Sepetys
BETWEEN SHADES OF GRAY

Copyright © 2011 by Ruta Sepetys
Map Illustration Copyright © 2011 by Katarina Damkoehler
Translation Copyright © 2012 za srpsko izdanje Alnari d.o.o.

ISBN 978-86-7710-729-1

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

Putovanje pod zvezdama

RUTA SEPETIS

Prevela Jasmina Đorđević

alnari
PUBLISHING

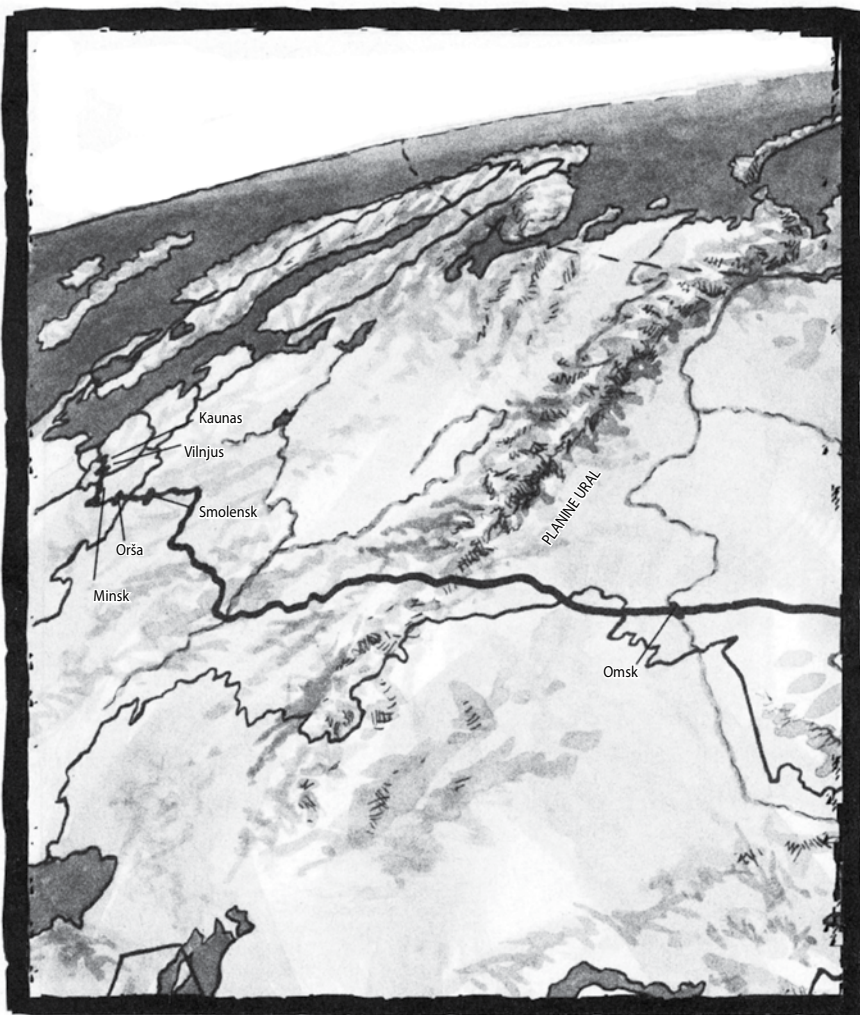
Beograd, 2012.

PUTOVANJE

Namena ove mape je da dočara veliko rastojanje koje su Lina i njena porodica prešli. Ona ne predstavlja precizno sve državne granice.

VREMENSKA OSA

Dan 1 Kaunas, Litvanija
Dan 3 Vilnius, Litvanija
Dan 4 Minsk, Belorusija
Dan 5 Orša, Belorusija

Dan 6 Smolensk, Rusija
Dan 21 Preko planine Ural
Dan 30 Omsk, Sibir
Dan 42 Radni logor u Altaju

Dan 306 Radni logor u Altaju
 Dan 313 Bijsk, Sibir
 Dan 319 Logor Makarov
 Dan 320 Obale reke Angare

Dan 350 Ust Kut, Sibir
 Dan 380 Jakutsk, Sibir
 Dan 410 Preko Arktičkog polarnog kruga
 Dan 440 Trofimovsk, Severni pol

Namena ove mape je da dočara veliko rastojanje koje su Lina i njena porodica prešli. Ona ne predstavlja precizno sve državne granice.

LOPOVI I
PROSTITUTKE

Odveli su me u spavaćici.

Razmišljajući sada o tome, znaci su već bili tu: porodične fotografije spaljene u kaminu, majka kasno noću ušiva svoju najbolju srebrninu i nakit u postavu kaputa, a tata se ne vraća s posla. Moj mlađi brat Jonas postavljao je pitanja. I ja sam postavljala pitanja, ali valjda sam odbijala da prihvatim znake. Tek kasnije sam shvaćala da su majka i otac planirali da pobe gnemo. Nismo pobe gli.

Odveli su nas.

Dan 14. jun, 1941. Obukla sam spavaćicu i sela za sto da napišem pismo mojoj rođaki Joani. Otvorila sam novu tablu za crtanje od slonovače i futrolu sa olovkama i perima, poklon od tetke za moj petnaesti rođendan.

Večernji povetarac plovio je kroz otvoreni prozor preko mog stola, igrajući valcer sa zavesom, s kraja na kraj. Mogla sam da osetim miris đurđevka koji smo majka i ja posadile pre dve godine. *Draga Joana.*

Nije to bilo kucanje. Bilo je to užurbano treskanje zbog kog sam skočila sa stolice. Pesnice su lupale na naša ulazna vrata. U kući se niko nije pomerao. Ustala sam od stola i provirila u hodnik. Moja majka je stajala uza zid, okrenuta ka uramljenoj mapi Litvanije, zatvorenih očiju i lica zategnutog od zebnje kakvu nikada pre nisam videla. Molila se.

„Majko“, rekao je Jonas, a samo jedno njegovo oko videlo se kroz odškrinuta vrata, „hoćeš li da otvoriš? Zvuči kao da će provaliti.“

Majka je okrenula glavu ka Jonasu i meni dok smo provirivali iz naših soba. Usiljeno se nasmešila. „Da, dragi. Otvoriću vrata. Neću nikome dopustiti da ih razvali.“

Potpetice njenih cipela odjekivale su niz drveni pod hodnika, a njena duga, tanka suknja lelujala je oko njenih zglavaka. Majka je bila elegantna i prelepa, zapravo zadivljujuća, sa neobično širokim osmehom koji je ozarivao sve oko nje. Imala sam sreće da nasledim majčinu kosu boje meda i njene svetloplave oči. Jonas je imao njen osmeh.

Snažni glasovi grmeli su iz predvorja.

„NKVD!“, prošaputao je Jonas, prebledevši. „Tadas je rekao da su kamionom odvezli njegove komšije. Hapse ljude.“

„Ne. Ne ovde“, odgovorila sam. Sovjetska tajna policija nije imala šta da traži u našoj kući. Krenula sam niz hodnik da oslušnem i provirila iza ugla. Jonas je bio u pravu. Tri oficira NKVD-a su okružila majku. Nosili su plave kape sa crvenim rubom i zlatnom zvezdom. Visoki oficir je u svojoj ruci držao naše pasoše.

„Treba nam više vremena. Bićemo spremni ujutro“, rekla je majka.

„Dvadeset minuta – ili nećete doživeti jutro“, rekao je oficir.

„Molim vas, tiše. Imam decu“, prošaputala je majka.

„Dvadeset minuta“, zarežao je oficir. Bacio je zapaljenu cigaretu na naš čisti pod u dnevnoj sobi i čizmom je utrljao u drvo.

Uskoro ćemo mi postati cigarete.

2

Hapse nas? Gde je tata? Otrčala sam u moju sobu. Vekna svežeg hleba pojavila se na mom prozoru, sa velikim zamotuljkom rubalja

zatisnutim pod kraj. Majka je došla na vrata, sa Jonasom koji je išao tik iza nje.

„Ali, majko, gde idemo? Šta smo uradili?“, pitao je.

„Ovo je nesporazum. Lina, slušaš li? Moramo da budemo brzi i da spakujemo sve što je korisno, nevezano za to da li nam je neka stvar draga. Razumeš li? Lina! Odeća i obuća su najvažniji. Pokušaj da naguraš sve što možeš u jedan kofer.“ Majka je pogledala ka prozoru. Brzo je svukla hleb i pare na sto i navukla zavese. „Obećaj mi, ako iko pokuša da ti pomogne, nećeš obraćati pažnju na njega. Ovo ćemo sami rešiti. Ne smemo uvlačiti porodicu ni prijatelje u ovu zbrku, razumeš li? Čak i ako te neko bude dozivao, ne smeš da se odazivaš.“

„Da li nas hapse?“, počeo je Jonas.

„Obećaj mi!“

„Obećavam“, rekao je Jonas tiho. „Ali gde je tata?“

Majka je zastala, brzo trepćući. „Naći će se s nama. Imamo dvadeset minuta. Skupite svoje stvari. Odmah!“

Soba je počela da se vrti oko mene. Majčin glas mi je odjekivao u glavi. „Sad. Sad!“ Šta se dešava? Zvuk mog desetogodišnjeg brata kako trči po svojoj sobi povukao mi je uzicu u svesti. Izvukla sam kofer iz ormara i otvorila ga na krevetu.

Tačno godinu ranije, Sovjeti su počeli da premeštaju trupe preko granica u zemlju. Onda, u avgustu, Litvanija je zvanično pripojena Sovjetskom Savezu. Kada sam se pobunila za stolom, tata je viknuo na mene i rekao mi da nikada, baš nikada ne govorim ništa pogrdno o Sovjetima. Poslao me je u sobu. Nakon toga ništa nisam rekla naglas. Ali mnogo sam razmišljala o tome.

„Cipele, Jonase, dodatne čarape, kaput!“, čula sam majku kako viče niz hodnik. Uzela sam porodičnu fotografiju sa police i, zlatnim ramom naviše, stavila sam je na dno praznog kofera. Lica su zurila u mene, srećna, nesvesna. Bio je Uskrs, dve godine ranije. Baka je još bila živa. Ako zaista idemo u zatvor, htela sam da je

ponesem sa sobom. Ali nemoguće je da idemo u zatvor. Nismo učinili ništa loše.

Lupanje i treskanje razlegalo se kroz kuću.

„Lina“, rekla je majka uletevši u sobu, punih ruku. „Požuri!“ Otvorila je moj ormar i fioke, izbezumljeno izbacujući stvari, gurajući ih u moj kofer.

„Majko, ne mogu da pronađem moj blok za crtanje. Gde je?“, rekla sam uspaničeno.

„Ne znam. Kupićemo novi. Pakuj odeću. Požuri!“

Jonas je utrčao u moju sobu. Bio je obučen za školu, u uniformi sa malom kravatom, držeći torbu za knjige. Njegova plava kosa bila je uredno počesljana na stranu.

„Ja sam spreman, majko“, rekao je drhtavim glasom.

„N-ne!“ Majka je mucala, grcajući na toj reči kada je videla Jonasa obučenog za akademiju. Isprekidano je udahnula i spustila glas. „Ne, dušo, tvoj kofer. Pođi sa mnom.“ Uхватила ga je za ruku i otrčala u njegovu sobu. „Lina, obuj čarape i cipele. Požuri!“ Dobacila mi je moj letnji mantil. Navukla sam ga.

Nazula sam sandale i zgrabila dve knjige, trake i četku za kosu. Gde mi je blok? Uzela sam tablu za pisanje, futrolu sa olovkama i perima i svežanj rubalja sa stola i stavila ih na gomilu stvari koje smo ubacile u moj kofer. Zatvorila sam kopče i izjurila iz sobe, a zavese su letele i šamarale veknu svežeg hleba, koja je još uvek stajala na mom stolu.

Videla sam svoj odraz u staklenim vratima pekare i zastala na trenutak. Na bradi sam imala mrlju od zelene boje. Sastrugala sam je i gurnula vrata. Iznad njih se oglasilo zvonce. Prodavnica je bila topla i mirisala je na kvasac.

„Lina, baš mi je drago što te vidim.“ Žena je požurila do pulta da mi pomogne. „Šta želiš?“

Da li sam je poznavala? „Izvinite, ja ne...”

„Moj muž je profesor na univerzitetu. Radi za tvog oca“, rekla je. „Videla sam te u gradu sa tvojim roditeljima.”

Klimnula sam glavom. „Majka me je zamolila da odem po veknu hleba“, rekla sam.

„Naravno“, rekla je žena, požurivši iza pulta. Umotala je debelu veknu u braon papir i pružila mi je. Kada sam joj pružila novac, odmahнула je glavom.

„Molim te“, prošaputala je žena. „Mi nikada nećemo moći da vam se odužimo.”

„Ne razumem.“ Pružala sam novčiće ka ženi. Nije obraćala pažnju. Začulo se zvonice. Neko je ušao u prodavnicu. „Pozdravi roditelje“, rekla je žena i otišla da usluži drugu mušteriju.

Kasnije te noći, pitala sam tatu za hleb.

„To je bilo vrlo ljubazno od nje, ali nepotrebno“, rekao je.

„Ali šta si to uradio?“, pitala sam ga.

„Ništa, Lina. Jesi li završila domaći?“

„Ali sigurno si uradio nešto da zaslužiš besplatan hleb“, navaljivala sam.

„Ništa ja nisam zaslužio. Moraš se zalagati za ono što je pravo, Lina, ne očekujući ni zahvalnost ni nagradu. A sada – domaći.”

3

Majka je i Jonasu spakovala jednako veliki kofer. Pored njega je njegova mala, mršava figura izgledala patuljasto i morao je da ga nosi obema rukama, savijajući se unazad da ga odigne od poda. Nije se žalio zbog njegove težine i nije tražio pomoć.

Zvuk lomljenja stakla i porcelana ječao je kroz kuću u brzim intervalima. Majku smo zatekli u trpezariji, kako razbija svoj najbolji kristal i porcelan o pod. Lice joj je svetlucalo od znoja, a zlatni uvojci visili su joj preko očiju.

„Mama, ne!“, povikao je Jonas, trčeći ka krhotinama rasutim po podu.

Povukla sam ga unazad, pre nego što je uspeo da dotakne staklo. „Majko, zašto razbijaš svoje prelepe stvari?“, pitala sam.

Zaustavila se i zagledala u porcelansku šolju koju je držala u ruci. „Jer ih toliko volim.“ Bacila je šolju na pod, ne zastavši da vidi da li se slomila pre nego što je dohvatila sledeću.

Jonas je počeo da plače.

„Ne plači, dragi. Nabavićemo mnogo lepše stvari.“

Vrata su se širom otvorila i tri oficira NKVD-a ušla su u kuću noseći puške s bajonetima. „Šta se ovde desilo?“ Visoki oficir je zahtevao odgovor, pregledajući štetu.

„Slučajno“, odgovorila je majka mirno.

„Uništila si sovjetsku imovinu“, zagrmeo je.

Jonas je privukao svoj kofer, uplašen da bi svakog trenu i on mogao postati sovjetska imovina.

Majka se pogledala u ogledalu u predvorju da bi pričvrstila lokne koje su pobegle i stavila šešir. Oficir NKVD-a ju je gurnuo kundakom u rame, nabivši joj lice u ogledalo. „Buržoaske svinje, uvek traćite vreme. Taj šešir ti neće trebati“, rugao se.

Majka se ispravila i primirila na nogama, poravnala suknju i šešir. „Oprostite“, rekla je bezizražajno oficiru, pre nego što je ponovo namestila lokne i bisernom šnalom pričvrstila šešir.

Oprostite? Da li je zaista to rekla? Ti ljudi su noću upali u našu kuću, nabili je u ogledalo – a ona ih je zamolila da oprostite *njoj*? Onda je posegnula za njim, za dugim sivim kaputom, i odjednom sam shvatila. Blefirala je pred sovjetskim oficirima, kao da u rukama ima karte, ne znajući pouzdano kakvo bi moglo biti naredno

deljenje. U mislima sam je videla kako ušiva nakit, dokumenta, srebro i druge vredne stvari u kaput, ispod postave.

„Moram u kupatilo“, rekla sam, pokušavajući da im skrenem pažnju sa majke i kaputa.

„Imaš trideset sekundi.“

Zatvorila sam vrata kupatila i ugledala svoje lice u ogledalu. Nisam ni pretpostavljala koliko će se brzo promeniti, izbledeti. Da jesam, zagledala bih se u moj odraz, zapamtila bih ga. To je poslednji put da sam videla pravo ogledalo u više od decenije.

4

Ulična lampa nije radila. Put je bio gotovo crn. Oficiri su marširali iza nas, terajući nas da održavamo njihovu brzinu. Videla sam gospođu Raskunas kako viri kroz zavese. Čim je primetila da gledam, nestala je. Majka mi je gurnula ruku, što je značilo da treba da oborim glavu. Jonas je teško nosio svoj kofer. Udarao mu je u cevanice.

„*Davaj!*“, naređivao je oficir. Brže, uvek brže.

Odmarširali smo do raskrsnice, ka velikom crnom objektu. Bio je to kamion, okružen sa još pripadnika NKVD-a. Dok smo prilazili zadnjem delu vozila, videla sam ljude kako u njemu sede na svojim koferima.

„Pridigni me pre nego što to oni urade“, prošaputala je majka ne želeći da joj neki oficir dodirne kaput. Uradila sam šta je tražila. Vojnici su podigli Jonasa. Pao je na lice, a kofer su bacili preko njega. Ja sam ušla bez padanja, ali kada sam se uspravila, jedna žena me je pogledala i pokrila rukom svoja usta.

„Lina, draga. Zakopčaj mantil“, naložila mi je majka. Pogledala sam naniže i videla moju spavaćicu sa cvetićima. U žurbi i potrazi za blokom, zaboravila sam da se presvučem. Videla sam i visoku, vižljastu ženu sa šiljatim nosom kako gleda Jonasa. Gospođica Gribas. Bila je to usedelica učiteljica iz škole, jedna od strožih. Prepoznala sam još neke: bibliotekarku, vlasnika obližnjeg hotela i nekoliko ljudi koje sam videla kako na ulici razgovaraju sa tatom.

Svi smo bili na spisku. Nisam znala kakav je to bio spisak, samo da smo bili na njemu. Očigledno je bilo i petnaestoro ljudi koji su sedeli s nama. Ograda na kamionu se zalupila. Čelavi čovek ispred mene duboko je zakukao.

„Svi ćemo pomreti“, rekao je lagano. „Sigurno ćemo pomreti.“

„Gluposti!“, majka je rekla brzo.

„Ali hoćemo“, insistirao je. „Ovo je kraj.“

Kamion je krenuo, cimajući se brzo unapred, zbacujući ljude s njihovih mesta. Čelavi čovek se odjednom pridigao, popeo se uz unutrašnji zid kamiona i iskočio. Tresnuo je o pločnik, zaječavši od bola kao životinja uhvaćena u zamku. Ljudi u kamionu su zavrištali. Gume su zaškripale i zaustavile su, a oficiri su iskočili. Otvorili su zadnju ogradu i mogla sam da vidim kako se čovek uvija od bola na zemlji. Podigli su ga i nagurali ga zgrčenog nazad u kamion. Jedna noga mu je izgledala uvijeno. Jonas je zagnjurio lice u majčin rukav. Gurnula sam ruku u njegovu. Drhtao je. Vid mi se zamutio. Čvrsto sam stegla oči, a onda ih otvorila. Kamion se cimnuo unapred i ponovo krenuo.

„NE!“, kukao je čovek, držeći se za nogu.

Kamion se zaustavio ispred bolnice. Činilo se da su svi osetili olakšanje što će se neko postarati za povrede čelavog čoveka. Ali nisu to učinili. Čekali su. Jedna žena, koja je takođe bila na spisku, porađala se. Čim pupčana vrpca bude presečena, oboje će biti ubačeni u kamion.

5

Prošla su gotovo četiri sata. Sedeli smo u tami ispred bolnice, ne mogavši da napustimo vozilo. Drugi kamioni su prolazili, u nekima su ljudi bili pokriveni velikim mrežama za tovar.

Ulice su zazujale od aktivnosti. „Poranili smo“, komentarisao je neki čovek majci. Pogledao je svoj sat. „Skoro da je tri ujutro.“

Ćelavi čovek, ležeći na leđima, okrenuo je lice ka Jonasu. „Dečko, stavi ruke preko mojih usta i stegni mi nos. Nemoj da puštaš.“

„Neće on uraditi ništa slično“, rekla je majka i privukla Jonasa bliže.

„Glupava žena. Zar ne shvataš da je ovo samo početak? Sada imamo priliku da umremo dostojanstveno.“

„Elena!“ Neki glas je zašišao sa ulice. Videla sam majčinu rođaku Reginu kako se krije u senci.

„Da li vam je išta lakše pošto ležite na leđima?“, majka je pitala ćelavog čoveka.

„Elena!“ Ponovo se začulo dozivanje, malo glasnije.

„Majko, mislim da te zove“, prošaputala sam posmatrajući oficira NKVD-a koji je pušio s druge strane kamiona.

„Ne zove me – to je neka ludača“, rekla je majka naglas. „Gubi se, ostavi nas na miru“, viknula je.

„Ali, Elena, ja...“

Majka je okrenula glavu i pretvarala se da je zadubljena u razgovor sa mnom, sasvim ignorišući svoju rođaku. Mali zavežljaj uleteo je u kamion, pored ćelavog čoveka. Njegova ruka ga je pohlepno zgrabila.

„A pričate o dostojanstvu, gospodine?“, rekla je majka. Otela mu je zavežljaj iz ruku i stavila ga pod svoje noge. Pitala sam se šta je u paketu. Kako je majka mogla svoju rođaku da nazove ludacom? Regina je mnogo rizikovala da bi je našla.

„Vi ste žena Kostasa Vilkasa, prorektora univerziteta?“, pitao je čovek u odelu koji je sedeo niže od nas. Majka je klimnula, kršeći dlanove.

Posmatrala sam majku kako uvrće dlanove.

Žamor iz trpezarije se pojačavao i utišavao. Muškarci su sedeli satima. „Dušo, odnesi im bokal sveže kafe“, rekla je majka.

Prišla sam ivici trpezarije. Oblak duvanskog dima lebdeo je iznad stola, zarobljen unutar prozora i zavesa.

„Da repatriraju, ako im uspe“, rekao je moj otac, a onda naglo začutao kada me je spazio na vratima.

„Da li neko želi još kafe?“, pitala sam podigavši srebrni bokal.

Neki ljudi su oborili pogled. Neko se nakašljao.

„Lina, porasla si u pravu mladu damu“, rekao je očev prijatelj sa univerziteta. „A čujem i da si vrlo talentovana umetnica.“

„Zaista jeste!“, rekao je tata. „Ima vrlo jedinstven stil. I izuzetno je pametna“, dodao je namignuvši.

„Znači, na majku je“, našalio se jedan od muškaraca. Svi su se nasmejali.

„Reci mi, Lina“, rekao je čovek koji je pisao za novine, „šta misliš o ovoj novoj Litvaniji?“

„E sad“, prekinuo ga je moj otac brzo. „To nije baš razgovor za devojčicu, zar ne?“

„To će biti razgovor za sve, Kostase, i za mlade i za stare“, rekao je novinar. „Osim toga“, rekao je smešeći se, „neću to objaviti u novinama.“

Tata se promeškoltio na stolici.